

Рудь О.М. Погляди Григорія Сковороди на формування педагогічної майстерності вчителя / Рудь О.М. // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: Збірник наукових праць, № (1)55 / Заг. редакція – проф. Матвієнко О. В., укладач – канд. пед. наук, доц. Кудіна В. В. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2017. – 140 с. – С. 3–6.

УДК 37(477)

Рудь О.М.

ПОГЛЯДИ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ НА ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Статтю присвячено актуальній проблемі розвитку ідей педагогічної майстерності в історії вітчизняної педагогічної думки. У статті проаналізовано погляди видатного українського філософа, поета і педагога Григорія Сковороди на особистість учителя-майстра та його професіоналізм. З'ясовано, що вчитель просвітником розглядається як носій народних цінностей, духовно-моральної культури та високої гуманності і людинолюбства. Учитель – це людина глибокого розуму, високої моралі, єдності слова і діла. На основі аналізу творчої спадщини філософа виявлено, що запорукою педагогічної майстерності вчителя Григорій Сковорода вважав неперервну освіту впродовж життя на основі самоосвіти, цілеспрямованого та систематичного поліпшення, самовдосконалення, розвитку себе та своєї діяльності. Силу педагога вбачав у глибоких знаннях, любові до дітей і повазі до людської особистості, в самовідданій праці і в служінні добру.

Ключові слова: педагогічна майстерність, народний учитель, самопізнання, самоосвітня діяльність, рівень професійної компетенції.

Рудь О. Н. Взгляды Григория Сковороды на формирование педагогического мастерства учителя.

Статья посвящена актуальной проблеме развития идей педагогического мастерства в истории отечественной педагогической мысли. В статье

проанализировано взгляды выдающего украинского философа, поэта и педагога Григория Сковороды на личность учителя-мастера и его профессионализм. Выяснено, что учитель просветителем рассматривается как носитель народных ценностей, духовно-моральной культуры и высокой гуманности и человеколюбия. Учитель – это человек глубокого разума, высокой морали, единства слова и дела. На основе анализа творческого наследия философа выявлено, что залогом педагогического мастерства учителя Григорий Сковорода считал непрерывное образование на протяжении жизни на основе самообразования, целенаправленного и систематического улучшения, самоусовершенствования, развития себя и своей деятельности. Силу педагога видел у глубоких знаниях, любви к детям и уважении к человеческой личности, в самоотверженном труде и в служении добру.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, народный учитель, самопознание, самообразовательная деятельность, уровень профессиональной компетенции.

O. Rud. The Views of Hryhoriy Skovoroda on the Formation of Teacher's Pedagogical Skills

The article is devoted to the problem of development of ideas of pedagogical skills in history of national pedagogical education. The views of prominent Ukrainian philosopher, poet and educator Hryhoriy Skovoroda on the personality and professionalism of teacher are analyzed. It was found that the teacher is seen as a carrier of national values, moral and spiritual culture, humanism and humanity. The teacher is a man of deep understanding, high morals, unity of his word and action. On the analysis of creative heritage of the philosopher it is discovered that key pedagogical skills are: continuous lifelong education through self-education, focused and systematic self-improvement, self-development of the teacher and his activities. The power of teacher is in his knowledge, love for children, respect for the human and dedicated work.

Keywords: pedagogical skills, national teacher, self-cognition, self-educational activity, the level of professional competence.

Постановка проблеми. У Концептуальних засадах реформування середньої освіти «Нова українська школа» наголошується на тому, що в найближчій перспективі успішними на ринку праці будуть фахівці, які «вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіти іншими сучасними вміннями» [2, с. 4]. Це в свою чергу висуває нові вимоги до особистості вчителя, його професійної підготовки та педагогічної майстерності, актуалізує його роль як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальному розвитку учня. Сучасний учитель має стати «агентом змін», другом дитини та партнером батьків, бути успішним, творчим і відповідальним, вільно володіти інноваційними технологіями і методами навчання, дбати про особистісне і професійне зростання.

Реформаційні процеси сучасної освіти вимагають нового прочитання та переосмислення педагогічної спадщини тих діячів освіти, культури і мистецтва, погляди яких на особистість учителя і його професіоналізм є вагомими і нині.

Серед корифеїв вітчизняної наукової думки з проблеми підготовки вчителя та розвитку його педагогічної майстерності помітне місце належить поету, філософу, гуманісту і просвітителю Григорію Савичу Сковороді (1722–1794).

Аналіз актуальних досліджень. Окремі питання життєвого і творчого шляху Григорія Сковороди висвітлено у працях видатних дослідників ХІХ – початку ХХ століття (Д. Багалія, Г. Данилевського, О. Єфіменка, Ф. Зеленогорського, М. Костомарова, Ф. Кудрявського, П. Куліша, В. Соловйова, І. Франка) та науковців радянської доби (М. Возняка, Ф. Єневича, А. Ковалівського, А. Музички, А. Ніженця, П. Попова, П. Тичини, С. Чавдарова, Ф. Шолома та ін.). Основним проблемам педагогічної спадщини Григорія Сковороди, значенню його ідей про освіту, виховання і навчання присвячені праці

Г. Гребенної, Г. Костюка, В. Коцур, С. Литвинова, Р. Множинської, Я. Стратія, І. Табачникова, Д. Тетериної-Блохин, В. Хомич та ін.

Мета статті – проаналізувати основні ідеї педагогічної майстерності в поглядах Григорія Савича Сковороди.

Виклад основного матеріалу. Він один із перших в українській педагогіці звернув увагу на особистість учителя, висунув вимоги до його професіоналізму. Сучасні дослідники педагогічної спадщини видатного філософа О. Любар, М. Стельмахович, Д. Федоренко наголошують на тому, що “світоглядні понови педагогіки Г. Сковороди увібрали досягнення вітчизняної літератури, школи, освіти, виховних ідеалів того часу, кращі здобутки діячів зарубіжної педагогіки і мали значний резонанс у формування плеяди наступних діячів української культури” [4, с. 118]. На думку М. Демкова, за мірою поваги, якою користувався Г. Сковорода, його можна було назвати “мандрівним університетом і академією тодішніх українських поміщиків” [1, с. 252].

Філософські ідеї Г. Сковороди про сутність, завдання і значення педагогічної праці ґрунтуються на принципах народності, в основі яких – мудрість народу, традиції народної педагогіки, національна самобутність українського етносу. Саме з цих позицій він розглядає вчителя як носія народних цінностей, духовно-моральної культури та високої гуманності та людинолюбства. Учитель має бути із середовища українського народу. Не чуже виховання повинно привите народу українському, а своє, рідне. Тому Г. Сковорода різко виступає проти залучення до навчально-виховного процесу іноземних учителів, відстоює національну систему виховання. Просвітник переконаний, що “учителю належить бути всюдисущому в народі, тому що освіта повинна бути з народу, для народу, народною. Обов’язок учителя пізнати необхідність, міру, приклад і властивості істинної освіти, і поєднувати себе з народом” [1, с. 253]. На думку філософа, істинний учитель має бути наділений такими чеснотами, як повага до людської особистості, щиросердність, скромність, стриманість, працьовитість, безкорисливість, принциповість, безмежна відданість своєму народу та Батьківщині. Своім аскетичним життям, самовідданою працею Г. Сковорода

подав приклад вірності народу, показав, яким має бути справжній народний учитель.

Як педагог-гуманіст Г. Сковорода виступає за народну школу, в якій би учні здобували життєво важливі і корисні знання. Філософ відстоює принципи систематичності, доступності і послідовності у навчанні: “Немає години, не придатної для занять корисними науками, і хто помірно, але постійно вивчає предмети, корисні як у цьому, так і в майбутньому житті, тому навчання – не труд, а втіха” [8, с. 227].

Високо шануючи працю вчителя, Г. Сковорода водночас ставиться до нього досить вимогливо: учитель – це людина глибокого розуму, високої моралі, єдності слова і діла. Важливою якістю вчителя, на думку просвітника, є педагогічна майстерність, професійне вміння успішно організувати навчально-виховний процес, спрямувати його на всебічний розвиток та вдосконалення особистості.

В. Хомич, аналізуючи думки філософа про особу вчителя, зазначає, що найголовніше завдання педагога Г.Сковорода вбачав у тому, щоб “розбудити свідомість простого люду, навчити його самопізнанню, допомогти йому розібратись у причинах суспільного зла” [6, с. 412]. Від освіченості і підготовленості вчителя, його моральності і культури, як твердить просвітник, залежить ефективність розумового розвитку учнів, сформованість у них уміння орієнтуватися у різноманітних життєвих ситуаціях та вироблення загальнонаціональних і загальнокультурних цінностей. Завдання педагога Г. Сковорода вбачав у тому, щоб своєчасно розкрити внутрішній світ дитини і спрямувати її діяльність по правильному шляху.

Значний вплив на педагогічні погляди Г. Сковороди мали передові ідеї західноєвропейських мислителів. Перебуваючи в країнах Західної Європи (1750–1753), Г. Сковорода знайомиться з життям різних народів, вивчає їх культуру, літературу, мистецтво, філософію. Він слухає лекції знаменитих німецьких професорів, диспутує із авторитетами Трнавського університету, студіює праці Г.-В. Ляйбніца, Ф. Вольтера, Х. Вольфа, Баугарда, захоплюється поглядами словацьких фундаторів прашівської філософської школи Я. Бауера та

Е. Ладиверя. Водночас український просвітник цікавиться науковою спадщиною представників педагогічної західноєвропейської думки, зокрема з творами Я. Коменського, зосереджує увагу на вивченні європейського досвіду підготовки вчительських кадрів, системі формування професійно-значущих якостей особистості [3, с. 23].

Г. Сковорода, як Ж.-Ж. Руссо і Г. Песталоцці, обстоював ідею природовідповідного виховання. Виховання іде від природи, вона є “всерідна, справжня і єдина навчителька” [8, с. 108], “всьому початкова причина і рушійна сила” [7, с. 419]. Учитель, на думку просвітника, не є вчитель, а лише служник природи, єдиної справдешньої навчительки. “Буде так: хто захоче чогось навчитися, повинен для того зродитися” [8, с. 109]. Головне завдання педагога Г. Сковорода вбачає в тому, щоб допомогти природі. “Усяка справа має успіх, коли природа сприяє. Не заважай лише природі і, коли хочеш, знищуй перепони, ніби очищаючи їй шлях: воістину, все вона чисто й справно зробить” [8, с. 108].

Сенсом життя людини, шляхом до її щастя Г. Сковорода вважав самопізнання: “від пізнання себе самого входить у душу світло відання Божого, а з ним шлях мирний щастя” [7, с. 415]. Самопізнання – складний процес, який вимагає від учителя значних зусиль, невпинної клопіткої праці над собою. Філософ підкреслює, що у процесі самопізнання людина розкриває саму себе, усвідомлює й оцінює власні дії, психічний стан. “Кожен повинен пізнати себе, тобто свою природу, чого вона шукає, куди веде, і за нею йти без всякого взагалі насильства, а й з найглибшою покорою” [8, с. 220]. Набуті у процесі самопізнання знання і вміння є важливою умовою творчого вирішення педагогічних завдань, служать підґрунтям удосконалення професійної майстерності вчителя. Педагог, який пізнав себе, свою душу, краще зрозуміє вчинки своїх учнів, їх мотиви і прагнення, допоможе учневі усвідомити себе як особистість, знайти шляхи досягнення важливих життєвих цілей.

Запорукою педагогічної майстерності вчителя, на думку Г. Сковороди, є неперервна освіта впродовж життя на основі самоосвіти, цілеспрямованого та систематичного поліпшення, самовдосконалення, розвитку себе та своєї

діяльності. Учителеві він радив: “Довго сам навчайся, коли хочеш учити інших. В усіх науках та мистецтвах плодом є правильна практика” [7, с. 442]. В. Струбицький зазначає, що Г. Сковорода ефективність розумового розвитку учнів ставив у пряму залежність від підготовленості вчителя, його освіченості [5, с. 165]. Лише педагог, який глибоко засвоїв знання, любить науку і сам постійно її вивчає, систематично працює над своїм розвитком, здатний навчати інших, повести за собою по шляху істини.

Самоосвітня діяльність буде ефективною, якщо педагог постійно і наполегливо працюватиме над удосконаленням професійної компетентності, розвитком педагогічної майстерності, підвищенням наукового та загальнокультурного рівня. Г. Сковорода рекомендував: “Знаходь годину і щоденно потроху, але обов’язково і саме щоденно, підкидай в душу ... слово або вислів і немов до вогню підкидай потроху поживи, щоб душа живилась і росла, а не пригнічувалась. Чим повільніше будеш вивчати, тим плодотворніше навчання. Повільна постійність нагромаджує кількість, більшу від сподіваної” [8, с. 229].

Важливого значення для розвитку педагогічної майстерності, підвищення рівня професійної компетенції вчителя Г. Сковорода надавав вивченню грецької і римської літератури. Антична спадщина, на переконання педагога, “дихає високими думками, ... промовляє серцем і грудьми, вражаючи вістрям духа в саму душевну точку і залишаючи в ній гостре відчуття, наче бджола жало” [8, с. 185], сприяє духовному зростанню та становленню особистості.

У своїй учительській діяльності Г. Сковорода використовував нетрадиційні методи навчання: уроки на природі, просвітницькі уроки серед народу, досить активно застосовував листування як метод навчання. В численних епістолярних творах він виклав свої погляди на виховання індивіда, вдосконалення людини з метою утвердження чесності, доброти, щирості серед народу; обґрунтував вимоги до особистості вчителя національної школи; надав рекомендації батькам, які покликані формувати у дітей високі моральні якості: любов до вітчизни і рідного краю, людяність, дружба, почуття людської гідності, вдячність, працелюбство, прагнення до свободи, справедливості і всезагального щастя.

Учитель для учня, на глибоке переконання філософа, має бути другом, наставником, старшим товаришем. Аналіз епістолярної спадщини Г. Сковороди показав, що значну увагу він приділяв індивідуальній роботі з учнями. У листах до Михайла Ковалинського просвітитель давав юнакові життєво важливі поради, залучав його до роздумів над сенсом життя, розкривав шляхи морального самовдосконалення [4, с. 121]. Основою педагогічної праці, на думку Г. Сковороди, є велика жертвна любов учителя до своїх учнів, ширість, сердечність, доброта. Слова педагога-філософа "... любов породжується любов'ю, і, бажаючи бути любимим, я сам першим люблю", за твердженням О. Любара, М. Стельмаховича, Д. Федоренко, "можуть бути заповітом сучасному поколінню учителів і мають стати серцевиною педагогіки співробітництва" [4, с. 121].

Досліджуючи деякі питання теорії навчання в спадщині Г. Сковороди, І. Пуха наголошує на тому, що просвітитель вимагав від учителя враховувати вікові особливості та індивідуальні якості дітей [5, с. 110–111]. У процесі навчання не можна ігнорувати розумові можливості учнів. Навчальний матеріал має бути посильним і доступним. Викладати його необхідно ясно, точно, зрозуміло. При цьому, як твердив Г. Сковорода, учні повинні розуміти матеріал, самостійно його продумувати і закріплювати на практиці. Охопити весь матеріал, досягти істини вихованець зможе лише за власної ініціативи і старанності, самостійно, в процесі активної діяльності, яка має всіляко підтримувати і спрямовувати педагога. Вчитель повинен навчати дітей пізнавати навколишній світ, розуміти закономірності його розвитку.

Г. Сковорода бездоганно володів методом ведення бесід та розповідей, вдумливого сприйняття інформації, аргументованого й дійового переконання. Розмова для філософа – це "звідомлення думок і ніби взаємне сердець цілування" [7, с. 351]. Красномовні, захоплюючі бесіди супроводжувалися грою на різних музичних інструментах, співом, читанням уголос промов античних мислителів. Просвітник радив педагогам використовувати у своїй роботі поради, приклади, роз'яснення, привчати учнів до критичного аналізу своїх вчинків.

Найкращим радником і другом у житті Г. Сковорода вважав книгу, яку вчив читати вдумливо, уважно й осмислено, при цьому радив робити виписки – короткі виписи, замітки, історичні виписи. Стежив за тим, щоб учні читали мудрі книги, які лікують і звеселяють серце, розвивають і зміцнюють почуття доброчесності [6, с. 374]. Г. Сковорода звертав увагу на вміння дітей аналізувати прочитане, при цьому закликав педагогів оберігати дітей від “небезпечного читива”.

Г. Сковорода відстоював ідею наочності у навчанні, високо цінував безпосередні спостереження над предметами і явищами дійсності. Він радив педагогам проводити екскурсії-прогулянки на природу, проводити унаочнені бесіди з природознавства, географії, астрономії, і сам широко практикував їх.

Майстерність педагога, на думку філософа, полягає в умілому застосуванні методу вправ. Доцільно, на думку Г. Сковороди, є переклад на рідну мову іноземних авторів, віршовані переклади прозових творів, виправлення помилок у своїх роботах.

Роздуми Григорія Сковороди про систему національної освіти і виховання, його погляди на особистість учителя як носія духовних і моральних цінностей українського народу стали тим підґрунтям, на якому розвивалися на Сумщині ідеї педагогічної майстерності.

Висновки. Проведений аналіз поглядів Григорія Сковороди на формування педагогічної майстерності вчителя дав змогу зробити висновки про те, що діяльність педагога в сучасних умовах буде ефективною, якщо він стане другом дитині, носієм народних цінностей, духовно-моральної культури та високої гуманності і людинолюбства. Основою педагогічної майстерності вчителя є самоосвітня діяльність, неперервна освіта впродовж життя, систематичне цілеспрямоване самовдосконалення і саморозвиток.

Перспективним вважаємо подальше вивчення проблеми педагогічної майстерності в історії вітчизняної педагогічної думки.

Література

1. Демков М. И. Педагогика западноевропейская и русская. Педагогическая хрестоматия : Для учительских институтов и семинарий, педагогических классов женских гимназий и институтов, педагогических курсов при городских училищах и для народных учителей. – М. : Типография Т-ва И. Д. Сытина, 1911. – 336 с.

2. Концептуальні засади реформування середньої освіти «Нова українська школа» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: mon.gov.ua/Новини%202016/12/05/konczepczyia.pdf

3. Лавріненко О.А. Історія педагогічної майстерності : Навчальний посібник для студентів педагогічних ВНЗ, аспірантів, вчителів / Олександр Лавріненко. – К. : Богданова А.М., 2009. – 328 с.

4. Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко / За ред. О. О. Любара. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2003. – 450 с. – (Вища освіта ХХІ століття).

5. Педагогічні ідеї Г.С. Сковороди : Збірник / Ред. колегія: О.Г. Дзевєрін (відп. редактор), В.З. Смаль, І.А. Табачников. – К. : Вища школа, 1972. – 246 с.

6. Сковорода Григорій : ідейна спадщина і сучасність / редкол. Попович М. В. – К., 2003. – 714 с.

7. Сковорода, Григорій Твори : У 2 т. / Григорій Сковорода. – К. : ТОВ “Видавництво “Обереги””, 2005. – 2-е вид., виправ. (Київська б-ка давнього укр. письменства. Студії; Т.5). – Парал. тит. арк. англ. Т.1 / передм. О. Мишанича. – 528 с. : портр. – Бібліогр. : с. 36-46.

8. Сковорода, Григорій Твори : У 2 т. / Григорій Сковорода. – К. : ТОВ “Видавництво “Обереги””, 2005. – 2-е вид., виправ. (Київська б-ка давнього укр. письменства. Студії; Т.6). – Парал. тит. арк. англ. Т.2. – 479 с.